

KAMRAN İMANOV

**Qadınlar və əqli mülkiyyət.
İnnovasiya və yaradıcılıq**

Bakı - 2023

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

Qadınlar və əqli mülkiyyət. İnnovasiya və yaradıcılıq. Bakı, 2023

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun 26 aprel 2023-cü il tarixində Əqli Mülkiyyət Agentliyinin Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi ilə birgə “Heydər Əliyev ili” çərçivəsində 26 aprel – “Beynəlxalq Əqli Mülkiyyət Günü” münasibətilə “Qadınlar və əqli mülkiyyət. İnnovasiya və yaradıcılıq” mövzusunda keçirilən konfransda etdiyi giriş sözü və eyniadlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2023

Mündəricat

	Qadınlar və əqli mülkiyyət. İnnovasiya və yaradıcılıq	5
I.	Gender faktorlarının iqtisadi inkişafa təsiri	7
II.	Gender faktorlarının iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə və innovativliyinə təsiri	8
III.	Dünya İqtisadi Forumunun “Gender Fərqliliyi İndeksi” (GFİ) və BMT-nin “Gender Bərabərsizliyi İndeksi”(GBİ) üzrə göstəricilər	10
IV.	ÜƏMT-nin və UNESCO-nun materiallarında istiqlamətlər üzrə gender bərabərsizliyi	18
V.	İxtiraçı qadın təbəqəsi	26
VI.	Rəqəmli gender fərqliliyi	35
VII.	Azərbaycanda Təhsil və Elmdə gender pariteti	39

Qadınlar və əqli mülkiyyət. İnnovasiya və yaradıcılıq

Müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar qadınların fəaliyyətini geniş təhlil edərək, bunlara gender bərabərliyi adını vermişlər. Məsələn, **Dünya İqtisadi Forumu hər il “The Global Gender Gap Report”** hesabatını verməklə, **“Gender fərqliliyi indeksi”ni (Gender Gap Index)** dərc edir. 2015-ci ildə ilk beşlikdə İslandiya, Norveç, Finlandiya, İsveç və İrlandiya, 2017-ci ildə: İslandiya, Norveç, Finlandiya, Ruanda, İsveç daxil idilər, 2022-ci ildə isə İslandiya, Finlandiya, Norveç, Yeni Zelandiya və İsveç. **BMT “Human Development Report”** nəşr edərək, burada 2 göstərici: **“Gender inkişafı indeksi” (Gender Development Index)** və **“Gender bərabərsizliyi indeksi” (Gender Inequality Index)** açıqlanır. Misal üçün, 2015-ci ilin reytinginə əsasən irəlidə Sloveniya, İsveçrə, Almaniya, Danimarka və Avstriya ölkələri idi. 2021-2022-ci illər üzrə müvafiq hesabatdakı sonuncu reytingə əsasən, irəlidə İsveçrə, Norveç, İslandiya, Honq Konq-Çin (xüsusi statusu olan bölgə) və Avstraliya ölkələridir. Bu növ göstəricilər Gender bərabərliyi Avropa İnstitutu, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, İqtisadi İnkişaf və Əməkdaşlıq Təşkilatının İnkişaf Mərkəzi və s. beynəlxalq strukturlar tərəfindən təqdim olunur.

Dünya İqtisadi Forumu: “Gender fərqliliyi indeksi” (Gender Gap Index)

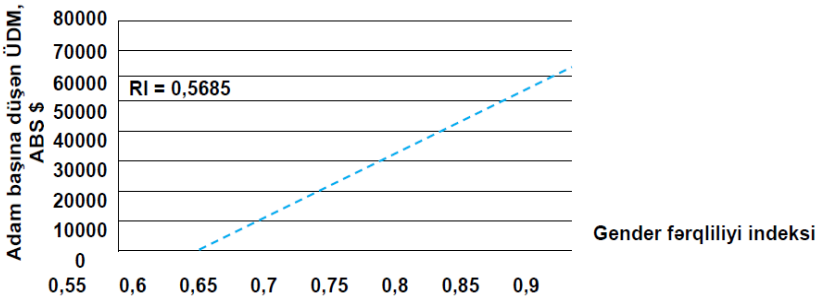
2015	İslandiya	Norveç	Finlandiya	İsveç	İrlandiya
2017	İslandiya	Norveç	Finlandiya	Ruanda	İsveç
2022	İslandiya	Finlandiya	Norveç	Yeni Zelandiya	İsveç

BMT: “Gender inkişafı indeksi” (Gender Development Index) və “Gender bərabərsizliyi indeksi” (Gender Inequality Index)

2015	Sloveniya	İsveçrə	Almaniya	Danimarka	Avstriya
2022	İsveçrə	Norveç	İslandiya	Honq Konq - Çin (xüsusi statusu olan bölgə)	Avstraliya

I. Gender faktorlarının iqtisadi inkişafa təsiri

Təsiri müəyyən etmək məqsədi ilə iqtisadiyyatın ən vacib göstəricisi olan “iqtisadiyyatın səviyyəsi” (ÜDM-in adam başına düşən payı) və “gender fərqliliyi” indeksi arasındakı asılılığa baxmalıyıq.

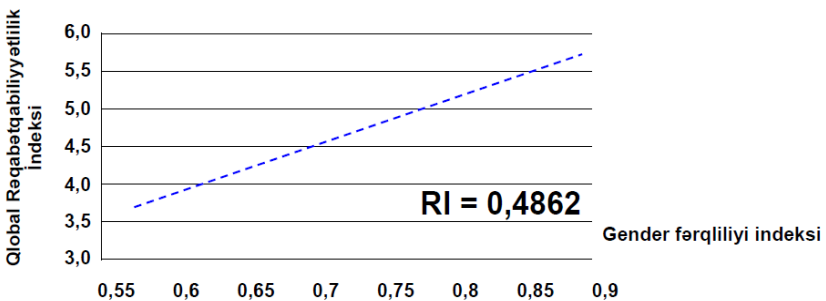
1 % artım $\approx$ 2500 ABŞ \$

Mənbə: *“The Global Competitiveness Report”*

Korrelyasiya asılılığından (korrelyasiya əmsalı 0,5685) iqtisadi və gender inkişafı arasındakı aydın əlaqə müəyyən edilir və gender fərqliliyi indeksinin 1% artımı adambaşına düşən ÜDM-in $\approx$ 2500 ABŞ \$ artımına gətirir. Deməli, cəmiyyətin bərabərhüquqluluğu onun varlığı deməkdir və insanlar gender balansının inkişafında maraqlıdırlar.

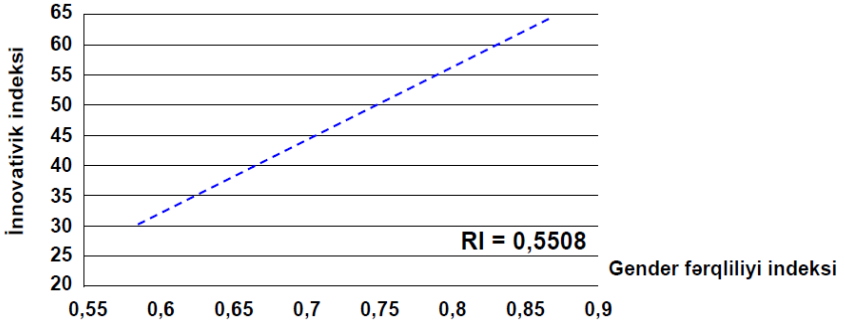
II. Gender faktorlarının iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinə və innovativliyinə təsiri

“Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi” (The Global Competitiveness Index) Dünya İqtisadi Forumunun Hesabatlarında (“The Global Competitiveness Report”) hər il təqdim olunur və yeri gəlmişkən, qeyd etməliyəm ki, 2019-cu il hesabatındakı reytingdə Azərbaycan 58-ci yeri tutur (2017-2018-ci illər üzrə hesabatda Azərbaycan 35-ci yeri tuturdu). İqtisadiyyatın innovativliyi “İnnovativlik İndeksi” (The Global Innovation Index) ilə Kornell Universiteti, INSEAD və ÜƏMT tərəfindən hazırlanır və hər il dərc olunur. Bu göstəricilərin “Gender fərqliliyi” indeksi ilə müqayisəsi aşağıdakı kimi təsvir olunur:

0,01 % artım $\approx$ 0,07 artıma gətirir

0,01 % artım $\approx$ 1,18 artıma gətirir

Mənbə: “*The Global Innovation Index*”

Göründüyü kimi, korrelyasiya asılılığı müvafiq olaraq, 0,4862 və 0,5508 göstəriciləri arasındakı aydın əlaqəni nümayiş etdirir. Belə ki, “gender fərqliliyi indeksinin” 0,01 bənd artırılması “qlobal rəqabətqabiliyyətlilik indeksinin” 0,07, “innovativ indeksinin” 1,18 bənd yüksəlməsinə gətirir. Bu isə cəmiyyətin gender bərabərliyinin, gender müxtəlifliyinin və açıqlığının olması rəqabətqabiliyyətliliyin və innovativliyin stimullaşdırılması deməkdir.

III. Dünya İqtisadi Forumunun “Gender Fərqliliyi İndeksi” (GFİ) və BMT-nin “Gender Bərabərsizliyi İndeksi”(GBİ) üzrə göstəricilər

Dünya İqtisadi Forumunun (DİF) “Gender fərqliliyi İndeksi” (GFİ) və BMT-nin “Gender Bərabərsizliyi İndeksi” (GBİ) ən nüfuzlu beynəlxalq iqtisadi struktur tərəfindən daim operativ hazırlandığına görə, onun üzərində dayanmaq məqsədə uyğundur.

III.1. GFİ 14 dəyişən vasitəsilə 4 istiqamət üzrə gender bərabərsizliyini ölçməyə qadirdir:

- iqtisadi fəallıq və imkanlar;
- təhsil;
- sağlamlıq və ömrün uzunluğu;
- siyasi fəaliyyət.

Metodikanın vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, dünya ölkələrində gender fərqliliyi ölkənin inkişafı səviyyəsindən asılı olmayaraq, hesablanır. Gender bərabərliyinin meyarı 1 (daha dəqiq desək, 0,944-dür, çünki dünyada hər doğulan 106 oğlan uşağına 100 qız uşağı düşür), 0-1 (faizlə) bərabərsizliyi təsvir edir.

DİF-in “Qlobal Gender Fərqliliyi Hesabatı”nın (“The Global Gender Gap Report”) **(QGFH)** 2017-ci **(144 ölkə)** və 2022-ci **(146 ölkə)** illər üzrə məlumatlarında ilk və son onluqda olan ölkələrin göstəriciləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

reytingdə ilk onluq:

2017	İslandiya	Norveç	Finlandiya	Ruanda	İsveç	Nikaraqua	Sloveniya	İrlandiya	Yeni Zelandiya	Filippin
	87,8%	83,0%	82,3%	82,2%	81,6%	81,4%	80,5%	79,4%	79,1%	79%
2022	İslandiya	Finlandiya	Norveç	Yeni Zelandiya	İsveç	Ruanda	Nikaraqua	Namibiya	İrlandiya	Almaniya
	90.8%	86%	84.5%	84.1%	82.2%	81.1%	81%	80.7%	80.4%	80.1%

reytingdə son onluq:

2017	Yəmən	Pakistan	Suriya	ÇAD	İran	Mali	Səudiyyə Ərəbistanı	Livan	Marokko	İordaniya
	51,6%	54,6%	56,8%	57,5%	58,3%	58,3%	58,4%	59,6%	59,8%	60,4%
2022	Əfqanıstan	Pakistan	Konqo Demokratik Respublikası	İran	Çad	Mali	Əlcəzair	Oman	Benin	Qatar
	43.5%	56.4%	57.5%	57.6%	57.9%	60.1%	60.2%	60.9%	61.2%	61.7%

Azərbaycanın göstəriciləri:

İllər	Yer	İndeksin qiyməti	İqtisadi fəallıq və imkanlar		Təhsil		Siyasi fəaliyyət		Sağlamlıq və ömrün uzunluğu	
			yer	qiymət	yer	qiymət	yer	qiymət	yer	qiymət
2017	96	0,676	45	0,717	91	0,984	131	0,063	142	0,941
		67,6%	71,7%	98,4%		6,3%		94,1%		
2022	101	0,687	36	0,744	55	0,995	135	0,069	144	0,941
		68,7%	74,4%	99,5%		6,9%		94,1%		

Azərbaycan 2022-ci ildə 101-ci yerdədir.

Göründüyü kimi, iqtisadi həyatımızda qadınların iştirakı kişilərə yaxınlaşır (ölkəmiz dünyada 2017-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə 45-ci yerdən 36-cı yerə yüksəlib), bərabər təhsil sahəsində vəziyyət yaxşılaşıb (ölkəmiz dünyada 2017-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə 91-ci yerdən 55-ci yerə yüksəlib), lakin “siyasi fəaliyyət” (131-ci yerdən 135-ci yerə düşüb) və sağlamlıq istiqamətində (142-ci yerdən 144-cü yerə düşüb) görüləcək işlər çoxdur. Sonuncu altindeksin bu cür zəif olması, güman ki, ölkəmizdə doğulan oğlan və qızların arasındakı disbalans ilə bağlıdır. Əlavə olaraq qeyd etmək istərdik ki, 2010-2021-ci illərə aid olan Hesabatlarda Azərbaycan üzrə “Qadınların səsvermə hüququ qazandığı il”

1918-ci il göstərildiyi halda, 2022-ci il Hesabatında həmin göstərici 1991-ci il olaraq verilmişdir.

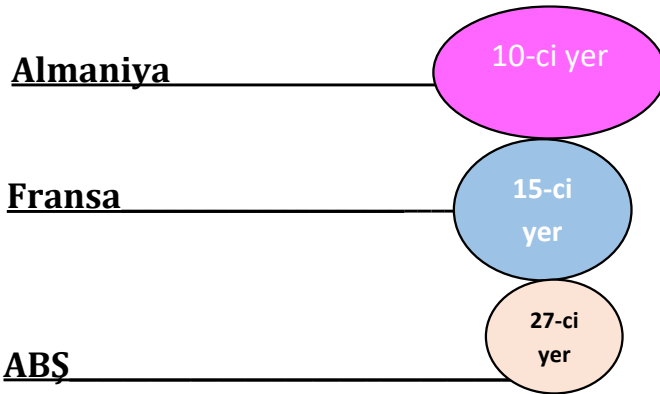
2016-cı və 2022-ci illərin Hesabatlarında olan Azərbaycanın göstəriciləri (MDB məkanındakı dövlətlərlə müqayisədə) aşağıdakılardır:

№	Ölkə	İllər	İqtisadi fəallıq və imkanlar			Təhsil			Sağlamlıq və ömrün uzunluğu			Siyasi fəaliyyət		
			qiyamet	reytingdə yeri	MDB tərəfi yer	qiyamet	reytingdə yeri	MDB tərəfi yer	qiyamet	reytingdə yeri	MDB tərəfi yer	qiyamet	reytingdə yeri	MDB tərəfi yer
1.	Moldova	2016	0.795	15	2	0.996	52	5	0.979	40	2	0.196	58	1
		2022	0.766	25	2	0.996	52	5	0.980	1	1	0.412	29	1
2.	Belarus	2016	0.823	5	1	1.000	29	3	0.979	40	2	0.146	80	3
		2022	0.818	4	1	0.990	77	8	0.977	44	3	0.216	69	3
3.	Qazaxıstan	2016	0.745	31	3	0.995	58	6	0.980	1	1	0.153	77	2
		2022	0.756	29	3	1.000	27	1	0.977	44	3	0.143	103	6
4.	Ukrayna	2016	0.722	40	5	1.000	26	1	0.979	40	2	0.098	107	6
		2022	0.710	62	5	0.995	53	7	0.978	37	2	0.145	100	5
5.	Rusiya	2016	0.722	41	6	0.997	45	4	0.979	40	2	0.066	129	10
		2022	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Qırğızıstan	2016	0.651	83	10	0.991	72	7	0.973	76	3	0.132	87	4
		2022	0.702	68	6	0.996	50	4	0.980	1	1	0.124	111	8
7.	Azərbaycan	2016	0.728	38	4	0.988	83	9	0.950	138	6	0.069	124	8
		2022	0.744	36	4	0.995	55	6	0.941	144	6	0.069	135	9
8.	Gürcüstan	2016	0.679	61	8	0.989	78	8	0.967	119	4	0.089	114	7
		2022	0.697	72	7	1.000	29	3	0.978	37	2	0.248	57	2
9.	Tajikistan	2016	0.711	47	7	0.937	118	10	0.966	126	5	0.104	102	5
		2022	0.609	107	9	0.942	117	9	0.969	84	4	0.130	109	7
10.	Ermənistan	2016	0.671	69	9	1.000	27	2	0.939	143	7	0.068	125	9
		2022	0.669	84	8	1.000	28	2	0.954	139	5	0.170	89	4

MDB məkanındakı dövlətlərlə müqayisədə Azərbaycan “İqtisadi fəallıq və imkanlar” (4-cü yer) və “Sağlamlıq və ömrün uzunluğu” (6-cı yer) altindeksləri üzrə mövqeyini qoruyub, “Təhsil” altindeksi üzrə 9-cu yerdən 6-cı yerə yüksəlib, “Siyasi fəaliyyət” altindeksi (8-ci yerdən 9-cu yerə düşüb) üzrə isə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, görüləcək işlər çoxdur.

Azərbaycan dünya üzrə 101-ci yerdə, MDB məkanında 10 ölkədən 8-ci yerdədir.

III.2. Araşdırma göstərir ki, dünya üzrə vəziyyət 2017-ci illə müqayisədə bir qədər yaxşılaşıb (0,1% artıb). Belə ki, 2022-ci ildə qadın və kişilər arasındakı reyting fərqi 68,1% olduğu halda, 2017-ci ildə bu göstərici 68% idi. Özü də artım hər bir dörd altindeks səviyyəsində müşahidə olunur. Ekspert rəylərinə əsasən son 10 ildə gender bərabərliyi əldə edilən irəliləyiş büdrəyib və 31,9% olan gender bərabərsizliyini aradan qaldırmaq üçün 132 il zaman kəsiyi tələb olunur. DİF-in təhlilinə əsasən, cinslər arasında bərabərliyə heç bir ölkə nail olmasa da, İslandiya bu xəttə daha yaxın olaraq, gender fərqliliyini 90.8%-ə çatdırmışdır. G20 ölkələri çərçivəsində irəlində Almaniya (10-cu yer) və Fransadır (15-ci yer), ABŞ isə 49-cu yerdən 27-ci yerə qalxmışdır.

Bununla yanaşı, 2022-ci il üzrə Hesabatında müsbət cəhət kimi, 21 ölkənin təhsildəki bərabərsizliyin aradan götürülməsinin nəticəsidir (2017-ci ildə müvafiq göstərici 27 ölkə idi). Ancaq sağlamlıq sahəsində bərabərliyi təmin edən ölkələrin sayı 2017-ci illə müqayisədə 6 ədəd azalaraq, 28-ə çatıb. Beləliklə, hər iki kateqoriyada (təhsil və sağlamlıq) 100%-lik nəticə göstərən (bərabərliyi təmin edən) yalnız 3 (2017-ci ildə müvafiq göstərici 6 ölkə idi) ölkə mövcuddur.

Qeyd edilməlidir ki, iqtisadi sahədə bərabərliyi heç bir ölkə əldə etməyib və yalnız 12 (2017-ci ildə müvafiq göstərici 13 ölkə idi) ölkə bu gender fərqinin 80%-lik xəttini fəth edib. DİF-in təhlilində göstərilir ki, ən arzuolunmaz vəziyyət siyasi hüquqlarla bağlıdır. Belə ki, yalnız İslandiya bu bərabərsizliyi 87% (2017-ci ildə müvafiq göstərici 70% idi) artıq əldə edib.

Ümumiyyətlə qeyd edilir ki, iqtisadi sahədə gender bərabərsizliyinin 2025-ci ilə qədər 25% artımı dünya ÜDM-nin 5,3 trln. ABŞ \$ yüksəlməsinə gətirə bilər.

III.3. BMT-nin “Gender Bərabərsizliyi İndeksi”ndə (GBİ) dayanaraq, qeyd etməliyik ki, bu məlumat adətən 2-3 il obyektiv səbəblərə görə yubanır və odur ki, aşağıda söylədiklərimiz 2021-2022-ci illərin verilənlərinə əsaslanır.

GBİ ölkələrin gender bərabərliyinin 3 göstəricisinə əsaslanaraq, yekun indeksini formalaşdırır:

- reproduktiv sağlamlığın qorunması;
- vətəndaş hüquqları və imkanlar;
- əmək bazarı.

Birinci istiqamət ana ölümü səviyyəsini və yeni-yetmələrin ana olması əmsalını nəzərdə tutur. İkinci istiqamət qadın və kişilərin siyasi rəhbərlikdə təmsilini və nisbətini və qadınların orta və ali təhsil səviyyəsini göstərir. İqtisadi fəallıq isə (əmək bazarı) qadınların əmək bazarındakı iştirak səviyyəsinə əsaslanır. GBİ-nin metodikası İnsan inkişafı indeksini müəyyən edən metodikaya uyğundur və burada indeksin 0 olduğu halda tam bərabərliyi və 1 olduğu halda isə tam bərabərsizliyi işarə edir.

2021-2022-ci illərə aid olan Hesabatda 191 ölkə arasında Azərbaycan 0,294 balla 91-ci yeri tutur. Müqayisə üçün bildirmək istəyirəm ki, bu göstərici üzrə 2015-ci ilə aid olan Hesabatda Azərbaycan 0,303 balla

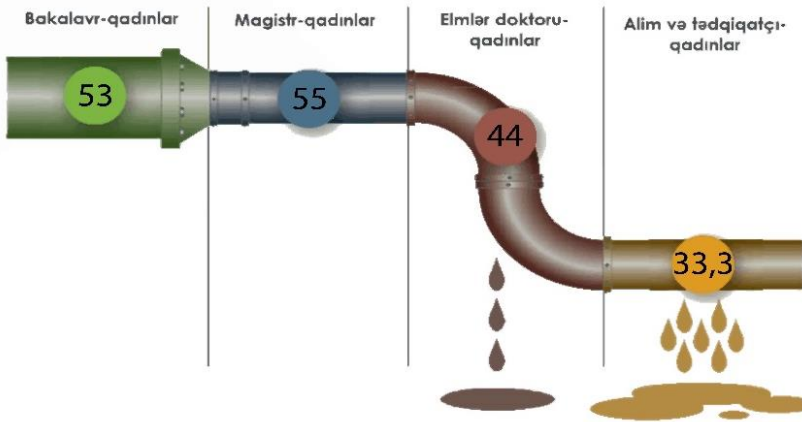

59-cu yeri tuturdu və Cənubi Qafqazda lider mövqeyində idi (2015-ci il Hesabatında Ermənistan – 0,318; 62-ci yeri, Gürcüstan – 0,382; 77-ci yeri tutrdu).

IV. ÜƏMT-nin və UNESCO-nun materiallarında istiqamətlər üzrə gender bərabərsizliyi

Bu hissədə biz ƏM-lə sıx təmasda olan təhsil, elm və İKT sahələrindəki gender problemləri üzərində dayanacağıq. Əsas mənbəyimiz ÜƏMT və UNESCO-nun məlumatlarıdır.

IV.1. UNESCO-nun 2016-cı ildəki Məruzəsində qeyd olunur ki, təhsildə qadınlar və elmdə təmsil olunan araşdırıcı qadınlar arasındakı fərq “deşilən boru kəməri” vəziyyətini xatırladır. UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”nda dünya üzrə bakalavr-qadınlar 53%, magistr-qadınlar 55%, elmlər doktoru qadınlar 44%, alim və tədqiqatçı-qadınlar 33,3% təşkil etmişdir.

Mənbə: UNESCO-nun Elm üzrə Hesabatı, 2021-ci il

İlk növbədə onu qeyd etməliyik ki, dünya üzrə ali təhsildəki tendensiya təhsil alan qadınların xeyrinədir. Digər tərəfdən, göründüyü kimi, qadınlar bakalavr və magistr pillələrində çox fəaldırlar və bu meyar üzrə kişiləri üstələyirlər (məzunlar sırasında qadınların payı bakalavr səviyyəsi üzrə 53%, magistr səviyyəsi üzrə 55%-dir), lakin doktorluq səviyyəsində qadınların payı nəzərə çarpacaq dərəcədə azalır (44%) və bu fərq elmi tədqiqatçılar-alimlər səviyyəsində özünü daha qabarıq bürüzə verir (33,3%). Tədqiqatçı-alim qadınların sayı 33,3%-ə qədər təmsil olunduğu halda, milli və regional səviyyələrdə fərqlər vardır.

IV.1.1. Belə ki, Cənubi-Şərqi Avropada (51,2%), Latin Amerikasını və Karib dənizi hövzəsi ölkələrində (49,8%), Mərkəzi Asiyada (44,9%), Ərəb ölkələrində (42,6%), Aİ-da (33,8%) nəticələr orta (33,3%) səviyyədən artıqdır;

Cənubi-Şərqi Avropa	51,2%
Latin Amerikasını və Karib dənizi hövzəsi ölkələri	49,8%
Mərkəzi Asiya	44,9%
Ərəb ölkələri	42,6%
Avropa İttifaqı	33,8%

IV.1.2. Sovet blokunun irsi kimi, çoxsaylı ölkələrdə gender bərabərliyinin daha əlverişli olmasını UNESCO

xüsusi qeyd edir. UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”nda buna misal kimi Azərbaycanı (59%), Gürcüstan və Qazaxıstanı (53%), Serbiyanı (51%) göstərmək olar.

UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”nda olan Cənubi Qafqaz regionu ölkələri barədə məlumat:

Sahələr üzrə ali məktəbi bitirən qadınların xüsusi çəkisi, 2018 (%)

Ölkə adı	Kənd təsərrüfatı	Mühəndislik	Səhiyyə	Təbiət elmləri	İKT	Sosial elmlər və jurnalistika	Biznes, idarəetmə və hüquq	İncəsənət
Azərbaycan	52.0	26.6	78.3	65.3	46.0	57.1	39.6	75.6
Gürcüstan	43.4	15.7	71.0	68.1	20.6	64.6	58.5	71.1
Ermənistan	24.5	22.4	72.5	60.5	38.5	58.4	49.8	75.0

Sahələr üzrə ümumi tədqiqatçıların payı kimi qadın tədqiqatçılar, 2018 (%)

Ölkə adı	Ümumi	Təbiət elmləri	Mühəndislik və texnologiya	Səhiyyə	Kənd təsərrüfatı elmləri	Sosial elmlər
Azərbaycan	58.6	61.4	52.0	50.0	42.8	64.2
Gürcüstan	53.0	46.6	38.2	63.0	50.2	59.1
Ermənistan	50.4	46.5	42.1	61.2	59.4	58.5

IV.1.3. UNESCO-nun 2021-ci ilin “Elm üzrə Hesabatı”nın “Sahələr üzrə ümumi tədqiqatçıların payı kimi qadın tədqiqatçılar, 2018 (%)” göstəricisinə görə, ən yüksək nəticə Myanma (75%), Venesuelada (61,4%), həmçinin yüksək gəlirli ölkələrdə (Fransa, Almaniya) aşağı səviyyəli (28%), ən zəif nəticə isə Çad (3,4%) müşahidə olunur.

Myanma	75%
Venesuela	61,4%
Fransa	28%
Almaniya	28%
Çad	3,4%

IV.2. Qadın tədqiqatçı-alimlər haqqında UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”nda əks olunan ekspert müşahidələri aşağıdakılardır:

IV.2.1. Dünya miqyasında bu təbəqə azlıq təşkil edir – 44% elmlər və fəlsəfə doktoru və 33,3% tədqiqatçı-alimlər, özü də tədqiqatçı-alim kişilərin çoxu özəl sektorda işlədiyi halda (daha yüksək məvacib və karyera artımı imkanları), qadın təbəqəsi dövlət sektorunda çalışır. Və bu tendensiya hətta tədqiqatçı-qadınların sayı yüksək olan ölkələrdə də öz əksini tapır (məsələn, Litvada 50% tədqiqatçı-qadınlardır, onlardan yalnız 30,6% xüsusi sektorda çalışır).

IV.2.2. Ölkələrdən və regionlardan asılı olmayaraq, tədqiqatçı-qadınlar dəqiq elmlər, texnika, texnologiya və riyaziyyat sahələrində azlıq təşkil edirlər (yalnız

Koreyada tədqiqatçı-qadınların payı 20%, mühəndislik sahəsində isə 10,6%-ə çatır).

IV.2.3. ÜƏMT-nin “Ümumdünya Əqli Mülkiyyət göstəriciləri 2022 (World Intellectual Property Indicators 2022)” adlı sənədinə əsasən, elm və tədqiqatlar üzrə azlıq təşkil edən qadın təbəqəsi müəyyən istiqamətlərdə daha fəaldırlar. 2015-ci və 2021-ci illər üzrə qadınların ən fəal olduqları sahələr aşağıdakı kimi olmuşdur:

İllər	Sahələr			
2015	biotexnologiya (58%)	əczaçılıq məhsullarının istehsalı (56%)	incə orqanik kimya (54%)	qida kimyası (51%)
2021	biotexnologiya (29,6%)	qida kimyası (29,1%)	əczaçılıq məhsullarının istehsalı (28,7%)	Bioloji materialların analizi (25,6%)

IV.2.4. ÜƏMT-nin “Ümumdünya Əqli Mülkiyyət göstəriciləri 2022 (World Intellectual Property Indicators 2022)” adlı sənədinə əsasən, aşağıdakı elmi-tədqiqat sahələrində qadın təbəqəsi zəif, demək olar ki, yox dərəcəsindədir. 2015-ci və 2021-ci illər üzrə qadınların ən zəif olduqları sahələr aşağıdakı kimi olmuşdur:

İllər	Sahələr			
2015	mexanik elementlərinin istehsalı (11%)	nəqliyyat (13%)	cihazlar (14%)	mühərrik (15%)
2021	mexanik elementlərinin istehsalı (7,5%)	Mühərrik, nasoslar, turbinlər (8,1%)	Əsas kommunikasiya prosesləri (8,9%)	Cihazlar (9,3%)

IV.3. UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”nda gəlinən nəticəyə əsasən:

IV.3.1. Qlobal miqyasda təhsilin bakalavr və magistr pillələrində qadınlar gender bərabərliyinə (45-55%) nail ola biliblər, aspirantura səviyyəsində isə nisbətən yaxınlaşıblar (44%). Ancaq onlar karyera irəliləyişinə yönəldikləri zaman, elmə az diqqət ayırdıqları üçün bu göstəricidə gender fərqi genişlənməyə meyl edir.

IV.3.2. Qadınlar 107 ölkə üzrə əldə edilmiş məlumatlara əsasən, 2013-cü ildə bütün tədqiqatçıların 28,4% təşkil edirdilərsə, 2018-ci ildə bu göstərici 33,3% olub.

IV.3.3. Dördüncü Sənaye İnqilabının gender bərabərsizliyini davam etdirmək riski mövcuddur, çünki qadınlar rəqəmli informasiya texnologiyaları, hesablama, fizika, riyaziyyat və mühəndislik sahələrində azlıq təşkil edirlər.

IV.3.4. Akademiyalarda adətən qadın tədqiqatçılar daha qısa və daha az ödənişli karyera imkanlarına malik olurlar. Onların işi yüksək profilli jurnallarda daha az təqdim olunur. ABŞ-da 1970-2018-ci illər arasında nəşr olunmuş təxminən 3 milyon elmi işin təhlili göstərir ki, bu sahədə 2100-cü ilədək gender bərabərliyinə nail olmaq mümkün olmayacaq.

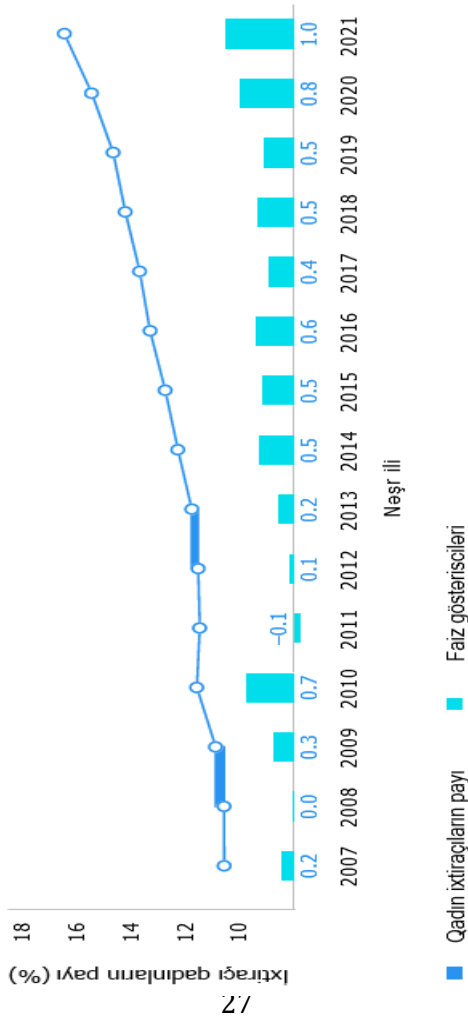
IV.3.5. Qadınlar həmçinin şirkət rəhbərliyində və texniki rollarda da daha az təmsil olunurlar. Korporativ münasibətlərin inkişaf etməsinə baxmayaraq, tədqiqatlar göstərir ki, sərmayəçi inamı və daha yüksək gəlir dərəcələrinin əldə olunmasında iş mühitinə diversifikasiya olunmuş işçi qüvvəsinin cəlb edilməsi daha böyük rol oynayır.

V. İxtiraçı qadın təbəqəsi

V.1. ÜƏMT-nin 2017-ci ilə olan məlumatına əsasən, qadınlar tərəfindən patentlərə sifarişlərin payı ümumi sifarişlərin təxminən 1/3 hissəsini təşkil edirdisə, 2021-ci ilə olan məlumatına əsasən müvafiq göstərici 16,5% təşkil edir. Mövcud olan artım dinamikası ilə gender balansını yalnız 2076-cı il üçün əldə etmək mümkündür.

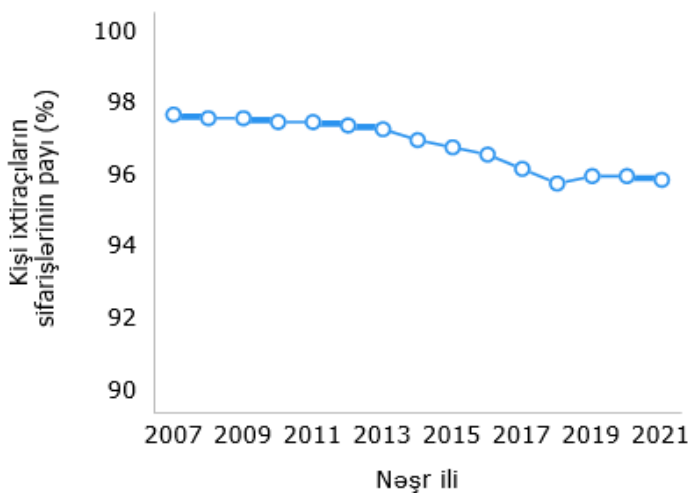
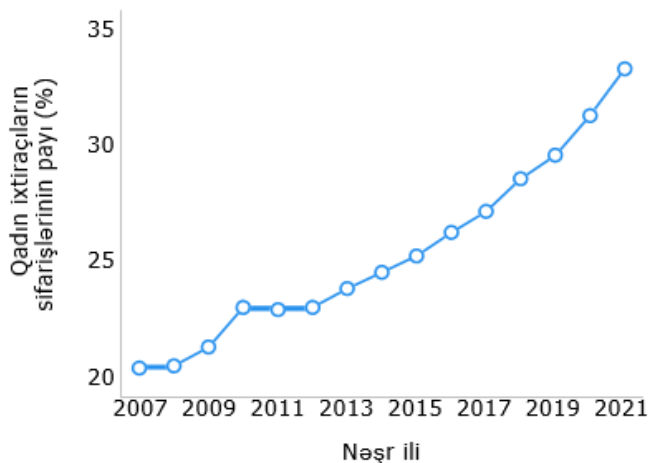
V.2. ÜƏMT-nin PCT patent qeydiyyatı sistemi (151 ölkə) vasitəsilə 2017-ci ilə olan məlumat: 29% beynəlxalq patent sifarişlərində azı bir ixtiraçı-qadının adı göstərilmişdirsə, 2021-ci ildə bu göstərici 33,3% təşkil etmişdir (1995-ci il-17%). ÜƏMT-nin “Ümumdünya Əqli Mülkiyyət göstəriciləri 2022 (World Intellectual Property Indicators 2022)” adlı sənədinə əsasən, 2021-ci ildə PCT patent sifarişlərində bütün ixtiraçıların 16,5%-ni qadınlar, qalan 83,5%-ni isə kişilər təşkil edib:

PCT patent sifarişlərində qadın ixtiraçıların iştirakı PCT patent sifarişləri siyahısında olan ixtiraçılar arasında qadınların payı, 2007–2021

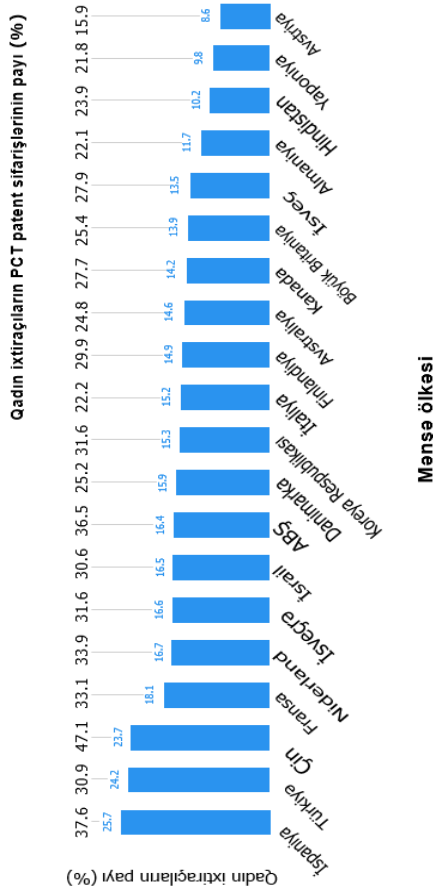
Qadın ixtiraçılarının xüsusi çəkisi 2007-ci ildəki 10,6%-dən 2021-ci ildə 16,5%-ə yüksəlib. Üstəlik, son on ildə dünyanın hər bir regionunda ixtiraçı qadınların nisbətində artım müşahidə olunub. 2021-ci ildə PCT patent sifarişlərinin təxminən 33,3%-də azı bir ixtiraçı qadının adı göstərilmişdir. Azı bir ixtiraçı qadının olduğu PCT patent sifarişlərinin payı 2007-ci ildəki 20,5%-dən 2021-ci ildə 33,3%-ə yüksəlmiş, eyni dövrdə azı bir kişinin ixtiraçı kimi iştirak etdiyi sifarişlərin payı isə 97,7%-dən 95,9%-a qədər azalmışdır:

Azı bir qadın ixtiraçının və azı bir kişi ixtiraçının adı göstərilən PCT patent sifarişlərinin payı, 2007-2021

PCT ixtiraçıları arasında gender fərqi ölkələr üzrə olduqca fərqlənir. İlk 20 mənşə ölkəsi arasında İspaniya (25,7%), Türkiyə (24,2%) və Çin (23,7%) 2021-ci ildə qadın ixtiraçıların ən böyük nisbətində malikdirlər. Hindistan (10,2%), Yaponiya (9,8%) və Avstriya (8,6%) isə bunun əksinə olaraq ən kiçik nisbətə malik olub. Ən azı bir qadının ixtiraçı olduğu PCT sifarişlərinin payı Çində 47,1%-dən Avstriyada 15,9%-ə qədərdir.

İlk 20 mənşə ölkəsində ixtiraçılar siyahısında olan qadınların və azı bir ixtiraçı qadının adı göstərilən PCT patent sifarişlərinin payı, 2021

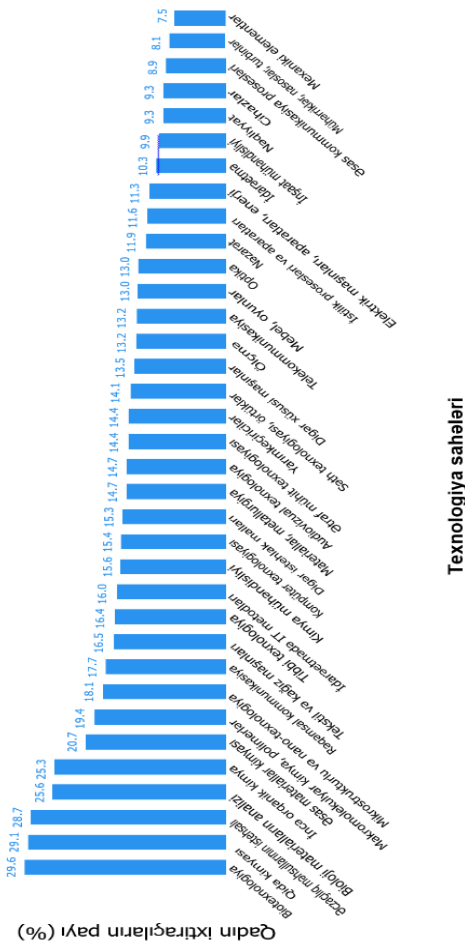

Mənbə: Ümumdünya Əqli Mülkiyyət göstəriciləri 2022
(World Intellectual Property Indicators 2022)

Həyat elmləri ilə əlaqəli texnologiya sahələrində 2021-ci ildə qadın ixtiraçıların PCT patent sifarişlərinin payı nisbətən yüksək idi. Qadınlar biotexnologiya (29,6%), qida kimyası (29,1%), əczaçılıq (28,7%), bioloji materialların analizi (25,6%) və üzvi incə kimya (25,3%) sahələrində dərc edilmiş PCT tətbiqlərində sadalanan ixtiraçıların dördə birindən çoxunu təmsil ediblər. Bu beş sahədə qadın ixtiraçıların PCT patent sifarişlərinin 2021-ci ildəki payı onların 2020-ci ildəki payına bənzəyir.

Texnologiya sahələri üzrə qadın ixtiraçıların təmsil olunduğu PCT patent sifarişlərinin payı, 2021

Mənbə: *Ümumdünya Əqli Mülkiyyət göstəriciləri, 2022*
(World Intellectual Property Indicators, 2022)

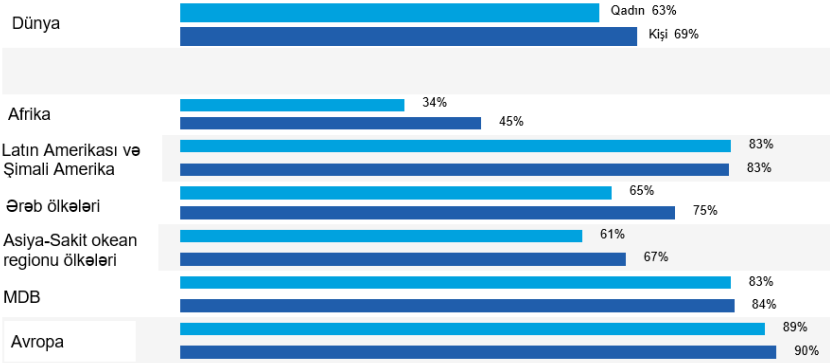
V.3. Yaranmış vəziyyəti tənzimləmək məqsədi ilə ÜƏMT-nin apardığı tədqiqatda göstərilir ki, ixtiraçı-qadınların patent sifarişlərinin artımı mövcuddur, lakin gender fərqliliyi nəzərə çarpan dərəcədə olduğuna görə və bu prosesi tənzimləmək məqsədilə patent sifarişlərində gender məxsusluğu xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Bununla yanaşı, mövcud olan sifarişlər sırasında xüsusi yaradılan axtarış proqramı mexanizmi vasitəsilə adlar çərçivəsində qadınlara məxsus adların seçilməsi məqsədə uyğun sayılmışdır.

VI. Rəqəmli gender fərqliliyi

VI.1. İnternet istifadəçiləri arasındakı orta hesabla fərqlilik 2016-cı ildə dünya üzrə 12% idi (Avropa 6,9%, Şimali və Cənubi Amerika 1,8%, Ərəb ölkələri 20%, Afrika 23%, Asiya-Sakit okeanı regionu 16,9%, MDB 5,1%).

Beynəlxalq Elektrorabitə İttifaqının (BEİ) “Rəqəmli inkişafın ölçülməsi: faktlar və rəqəmlər. 2022” adlı sənədində internet istifadəçiləri arasındakı orta hesabla fərqlilik 2022-ci ildə dünya üzrə 6 % təşkil edir (Avropa 1%, Şimali və Cənubi Amerika 0%, Ərəb ölkələri 10%, Afrika 11%, Asiya-Sakit okeanı regionu 6%, MDB 1%).

İnternetdən istifadə edən qadın və kişi əhalinin faizi (%), 2022

Mənbə: BEİ, “Rəqəmli inkişafın ölçülməsi: faktlar və rəqəmlər. 2022”

Yaranan disbalans 2016-cı illə müqayisədə (12%) azalmaqdadır. BEİ-nin məlumatına əsasən, 2022-ci ildə İnternetə qoşulan kişilərə nisbətən 259 mln. az istifadəçi-qadınlar mövcud idi. Bu fərq bütün regionlarda müşahidə olunur və ən böyük fərq, göründüyü kimi, Afrika ölkələrində (11%) və ərəb ölkələrində (10%), ən azlıq təşkil edən fərq Şimali və Cənubi Amerika (0%), MDB (1%) və Avropa ölkələrindədir (1%).

VI.2. Rəqəmli gender bərabərsizliyinin səbəbləri və ölkələrin müxtəlif iqtisadi növləri üçün aşağıdakı diaqram göstərilir:

Peterson İnstitutunun məlumatına əsasən (2016), qadın əməyini və biliyini istifadə edən şirkətlər bazardakı payının 45%-i, yeni bazarlara çıxışı isə 70% artıq əldə etməyə qadirdirlər. Rentabelli şirkətlər qadın əməyini rəhbər vəzifələrdə 30% artımla istifadə etməklə, təmiz gəlirinin 15% artmasını təmin edirlər.

VI.3. BEİ-nin “Rəqəmli inkişafın ölçülməsi: faktlar və rəqəmlər. 2022” adlı sənədinə istinadən deyə bilərik ki, mobil telefonların qadınlar tərəfindən istifadəsi 12% kişilərin istifadəsi göstəricisindən azdır. Qlobal Sistem Mobil Assosiasiyasının (GSMA-Global System Mobile Association) “Gender fərqliliyinin aradan qaldırılması: aşağı və orta gəlirli ölkələrdə mobil giriş və istifadə. Connected Women 2015” (Connected Women 2015: Bridging the gender gap: Mobile access and usage in low and middle-income countries) adlı sənədində göstərilmişdir ki, aşağı və orta gəlirli ölkələr mobil telefon istifadəsi ilə gənder bərabərsizliyini azaltdığı halda, 5 il ərzində 170 mlrd. \$ ümumi gəlir əldə etmək imkanını qazanırlar.

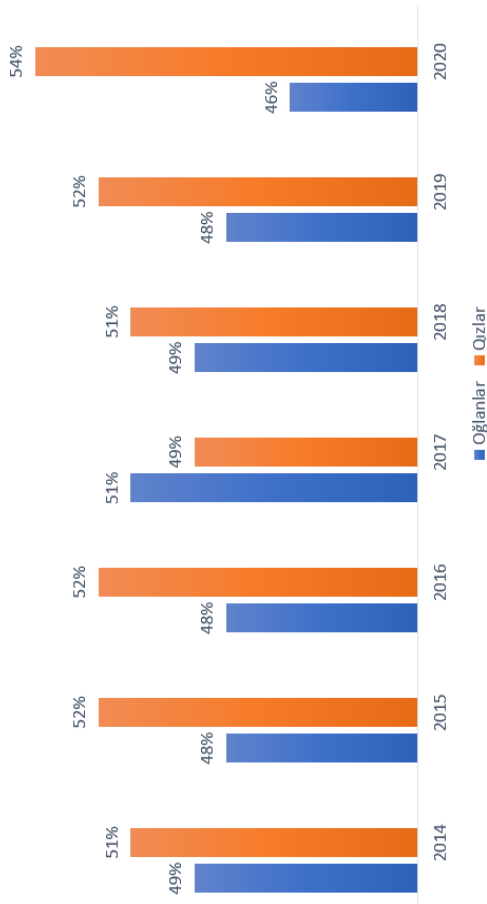
Mobil telefon sahibliyi üzrə genfer pariteti, 2019-cu və 2022-ci il

Mənbə: BEİ, “Rəqəmli inkişafın ölçülməsi: faktlar və rəqəmlər. 2022”

VII. Azərbaycanda Təhsil və Elmdə gender pariteti

VII.1. Açıq təhsil əlçatımlığı: ali məktəblərə daxil olanlar:

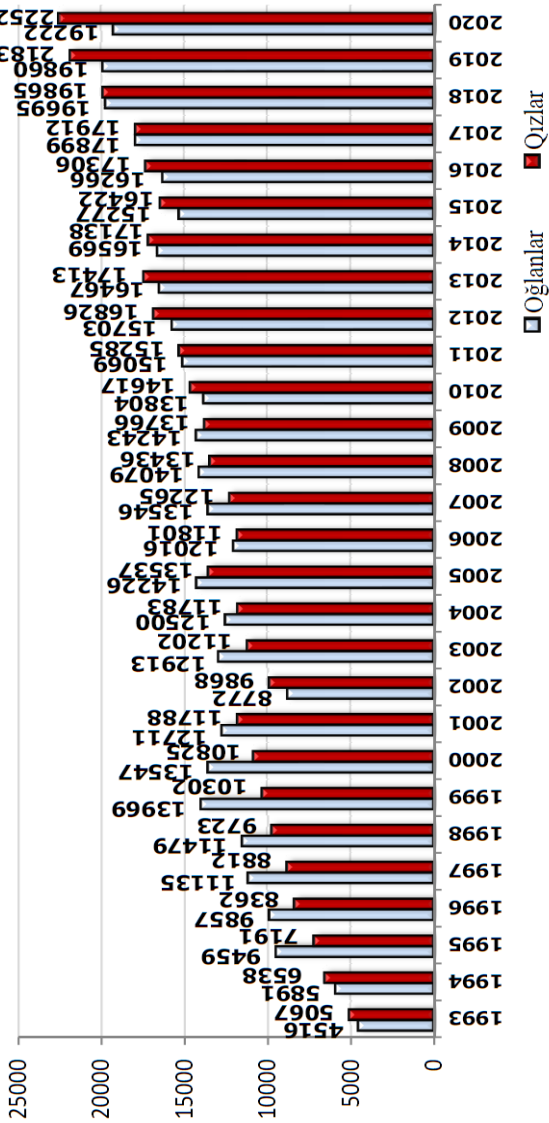

Cədvəldən göründüyü kimi, 2014-2016-cı illərdə ali məktəblərə daxil olan abituriyent-qızlar abituriyent-oğlanlarla müqayisədə üstünlük təşkil etdiyi halda (50%-dən çox), 2017-ci ildə gender pariteti ali məktəblərə daxil olan oğlanların xeyrinə dəyişmiş (qızlar 49,05%), 2018-2020-ci illər arasında isə bu göstərici yenidən abituriyent-qızlar xeyrinə olmuşdur (qızlar 53,9).

1993-2020-ci illərdə ali təhsil müəssisələrinə qəbul olmuş oğlan və qızlarının sayının dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur:

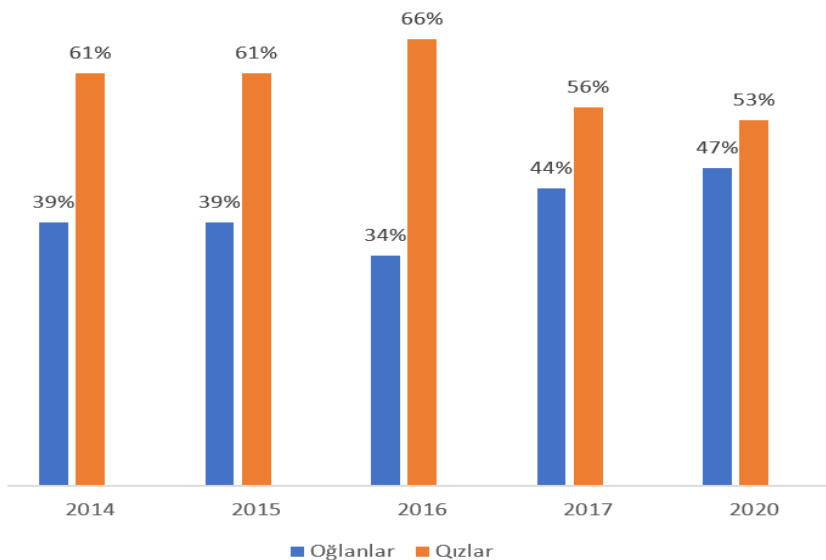

“QADINLAR VƏ ƏQLİ MÜLKİYYƏT, İNNOVASIYA VƏ YARADICILIQ”

Mənbə: DİM

VII.2. Magistraturaya daxil olanlar.

Mənbə: *DİM*

Cədvəldən göründüyü kimi, gender pariteti 2014-2017-ci illərdə qızların xeyrinə olmuş, 2017-ci ildə 56,44%, 2020-ci ildə isə 53,12% təşkil etmişdir.

VII.3. Təhsil sahəsi ilə bağlı gender fərqliliyi göstərir ki, ali təhsilin hər iki pilləsində gender pariteti bakalavr-qadın və magistr-qadınların xeyrinədir. Bu vəziyyət dünya üzrə tendensiyaya uyğundur, hətta magistr səviyyəsində dünya üzrə orta rəqəmləri üstələyir.

VII.4. Gender pariteti elm və tədqiqat sahəsində aşağıdakı rəqəmlərdədir (bu məlumatlar yerli mənbələrdən):

Fəlsəfə doktoru üzrə təhsil alanlar (aspirantura)			
İllər	Ümumi say	Qadınlar	Kişilər
2016	2182	1204	978
	100%	55,2%	44,8%
2022	2559	1405	1154
	100%	54,9%	45,1%

Doktorantura			
İllər	Ümumi say	Qadınlar	Kişilər
2016	541	242	299
	100%	44,7%	55,3%
2022	762	402	360
	100%	52,8%	47,2%

Göründüyü kimi təhsilin həm aspirantura, həm də doktorantura səviyyələri üzrə qadınlar kişiləri üstələyir.

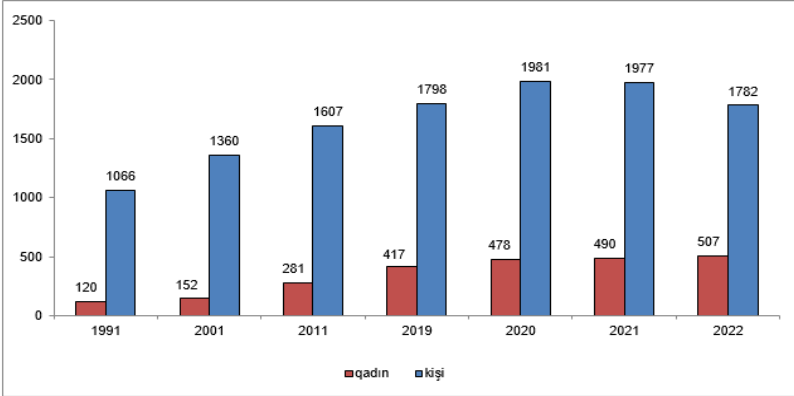
Azərbaycanda elmi kadrların paylanması belədir:

Elmlər doktorları			
İllər	Ümumi say	Qadınlar	Kişilər
2016	1476	288	1188
	100%	19,5%	80,5%
2022	2289	507	1782
	100%	22,1%	77,9%

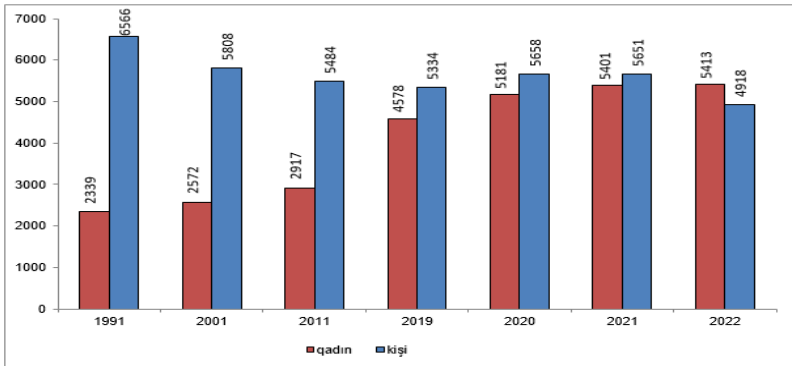
Fəlsəfə elmləri doktorları			
İllər	Ümumi say	Qadınlar	Kişilər
2016	6269	2924	3345
	100%	46,6%	53,4%
2022	10331	5413	4918
	100%	52,4%	47,6%

VII.5. Elmlər doktorları və fəlsəfə doktorları üzrə 1991-ci, 2001-ci, 2011-ci, 2019-2022-ci illər üzrə statistik göstəricilər aşağıdakı diaqramda verilmişdir:

Elmlər doktorlarının cins üzrə bölgüsü
(İlin əvvəlinə, nəfər)

Fəlsəfə doktorlarının cins üzrə bölgüsü
(İlin əvvəlinə, nəfər)

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi “Azərbaycanda qadınlar və kişilər: statistik məcmuə 2022”

Ümumiyyətlə göstərilən cədvəllərdən göründüyü kimi 2022-ci ilin əvvəlinə olan göstəriciyə əsasən elmi dərəcələri olan qadınların sayı 5920 və ya 46,9%, kişilərin sayı 6700 və ya 53,1% təşkil etmişdir.

UNESCO-nun 2021-ci il üzrə “Elm üzrə Hesabatı”na əsasən tədqiqatçı-qadınlar ən az mühəndislik və texnologiya elmləri sahələrində təmsil olunurlar. Bununla belə, ən çox təmsil olunduğu sahə humanitar və incəsənətlə bağlı elmlərdir.

Beləliklə, elm və tədqiqat sahələrində təmsil olunan Azərbaycan qadınları milli tendensiyalar istisna olmaqla, UNESCO-nun verdiyi mənzərəyə uyğun gəlir.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində
hazırlanmışdır.

